

Grundtvigs tale ved det udvidede landemøde i juli 1812.

Udgivet af *Knud Eyvin Bugge*.

Den igangværende registrering af N. F. S. Grundtvigs arkiv bringer år efter år en rig høst af ny viden om Gr.s liv og forfatterskab. Man opdager manuskripter, der rummer udredninger og overvejelser, som er ganske ukendte i det trykte forfatterskab; man finder manuskripter, der indeholder forarbejder til – og varianter af – velkendt stof, eller man finder manuskripter, som fortsætter allerede kendte brudstykker. Endelig kommer der også undertiden manuskripter for dagen, om hvilke man havde haft formodning om, at de måtte have eksisteret, men som man nu anså for at være gået tabt. Et fund af sidstnævnte kategori blev gjort i efteråret 1951, da manuskriptet til Gr.s tale ved det udvidede landemøde i juli 1812 blev opdaget af udgiveren. Manuskriptet (Fasc. 334) var blevet forlagt mellem Gr.s pædagogiske papirer. En redegørelse for dette fund blev først givet i to foredrag holdt dels i Grundtvig-Selskabet, dels i Theologisk Forening i foråret 1953, dernæst i afhandlingen »Grundtvigs Landemodetaler« trykt i Grundtvig-Studier 1953.

Hermed fremlægges da Grundtvigs landemodetale fra juli 1812. Noter til Gr.s *tekst* anføres med tal; noter med bogstaver henviser til de oplysninger, der skønnes nødvendige til forståelse af tekstens *indhold* (se s. 71 ff.). Et udkast til talen (Fasc. 332.1) vil blive nævnt et par gange i noterne; det må dog indtil videre vente med at blive offentliggjort i sin helhed. Yderligere oplysninger dels om manuskriptet til talen, dels om det, der gik forud og det, der fulgte efter Gr.s foredrag, må søges i afhandlingen i Gr. Stud. 1953, især s. 87-91.

Talen bærer som de øvrige landemodetaler præg af Gr.s forvisning om at stå i en højeres tjeneste, når han bekæmper oplysningsfilosofiens- og theologiens overdrevne fornuftdyrkelse. Han har gennemtænkt »Tidsalderens Kløgt« og har fældet sin dom: at denne »Kløgt« må føre den enkelte og dermed fædrelandet som sådant ud i bundløst fordærv. Men ikke som uengageret tilskuer vil han overvære dette forfald: »Ikke ledig vil han sukke, med Tillid til den himmelske Fader vil han frit forkynde sit Syn, han vil bekæmpe den vrang Oplysning med alle de Vaaben, Herren gav ham i Haand, han vil bevise, advare, skrække . . .« Det er ikke til at undres over, at Gr. i disse år var og blev en ensom mand.

Om Oplysning i Almindelighed / og om Almueoplysning i Særdeleshed / Satanas selv omskaber sig som en Lysets / Engel det er ikke saa forunderligt^{1a}) om hans / Apostle skabe sig som om de vare Retfærdig / heds Tjenere. (A).

Oplysning er et vakkert Ord og det er ei at undres over om det er mægtigt til at opklare Aasynet paa Enhver, som alvorligen tænker paa de Dødeliges Vilkaar. Den selvbudne Gysen, som tit monne gæste os om Nattetide, den Gammen hvormed vi hilse Morgenrøden og fæste Øie paa den opstandne Sol, den Vemod som opfylder os naar den ganger til Hvile; Alt tykkes at kundgøre et synderligt Frændskab med Lyset og selv Ordet er os en venlig Lyd; de glade Dage og det glade Aasyn kalde vi lyse og mørke nævne vi de sorrigfulde. Denne Kærlighed til Lys og Gru for Mørke, som er Slægtens Arvegods maa da vel have Noget at betyde, hvorfor vi og agte / (lv) det for hint værste Tegn naar disse Ting ei findes saa hos et Menneske alt efter som skrevet staa at det er dem hvis Gerninger ere onde som elske Mørket mere end Lyset. Hvoraf dette kommer er nemt at sige, naar vi betænke Menneskets aandelige Vilkaar. Det Nærværende er at ligne ved en flydende Ø det Forbigangne er som en Aftenskygge og det Tilkommende en Taage der kun oplader en snever Dør for at tage imod os, kun i en snever Synskreds spiller et mat Lys der mere pirrer end oplyser, Genstandene kan vi skimte og adskille men gennemtrænge dem mægte vi ei. Alt skuffer os og jo længere vi stirre¹) desbedre mærke vi det²), tilsidst maa vi tvinge os til ej at tro vore egne Øjne og lade Solen staa hvor synlig / (1 r2) den end vandrer paa Buen. Dog alt dette fik endda saa være, naar vi blev her evindelig, det ene Aartusinde kunde da hjælpes ad med det andet og det havde ingen Hast aldenstund vi dog forstaa at opholde Livet og³) korte Tiden med adskillig Syssel. Men det er Tingen⁴) at ligesom menig Mand pleier at sige ved et Stjernes kud nu døde et Menneske saa er Livet ret passeligt med et saadant at ligne. I Grunden kom det ud paa et om Livet varede et Aar eller et Aartusinde⁵) naar det⁶) kun er endeligt, men Livets Korthed og Dødstimens Uvished er dog egenlig det som driver den Alvorlige til saa ængstlig at hige efter Oplysning. Hvo er den, som naar uoplyst stirrer stivt i en aaben Grav og hører Muldet buldre paa det lukte Kistelaag, ei da gæstes af Rædsel ved Tanken om den uviste Stund, da det skal være hans Lig som stædes

til Jorde, da han i Gravens Nat skal sankes med Dødens Skygger!
 / (1 v2) Intet Under om Saadanne sukke naar Solen synker ved
 Aftenstid, thi det er et Forbillede paa Livets Aften og vel maa det
 falde dem paa Sinde, at de ved det næste Morgengry ere for gennem-
 kolde til at opvarmes af de stærke Straaler, for blinde til at glædes^{6a})
 ved dens lyse Skin. Men saa er det jo med os Alle af Naturen, vi
 tykkes indkastede i en Kreds hvor vi ikke⁷) have hjemme og som vi
 dog nødig forlade, hvorfor og hvorhen det veed vi ikke. Her frem-
 stiger Begrebet om Oplysning⁸), quid sumus et quid victuri gigni-
 mur (B) det er hvad vi ville vide⁹). Men er en saadan Oplysning
 mulig for Døgnets Børn? Det er et svart Spørgsmaal, men saare mær-
 keligt er det at Menneskene vare sene til at gøre det aabenbar, de
 ville ikke vide af at det kunde være umuligt som de følte gjordes dem
 saa haardt behov; de besvarede det derimod tavse, i det de sloge sig
 til Ro ved Fædrenes Sagn og Digternes Kvad / (1 r3) som Aaben-
 baringer herovenfra¹⁰). Kun hos enkelte Grublere finde vi den dri-
 stige Attraa selv at løse Gaaden, men selv stilledes de neppelig til-
 freds og maatte vel med Sokrates føle at havde de en Vished om Men-
 neskets Vilkaar da var den mere givet dem paa underlige Maader i
 Sjælens længselsfulde Øieblikke, end erhvervet¹¹) i de hengrublede
 Timer, deres Vished kunde de udsige men ingenlunde klarlig stad-
 fæste for Nogen (C). Videre tyktes det ei muligt at Mennesket
 kunde komme aldenstund Ingen vendte tilbage fra de Dødes Rige at
 bære Tidende, men alligevel er der i Historien en hellig Stund, i
 hvilken Tiderne vende sig og fra den Time høre vi Læg og Lærd¹²)
 med underlig Dristighed at tale om det Usynlige, som om de saae
 det¹³). Spørge vi dem hvoraf de vide / (1 v3) saa fast hvad intet
 levende Øie har seet intet Øre hørt og som ei kan opkomme i noget
 Menneskes Hjerte, da svare de frimodig, En har der været paa Jorden
 han talte hvad han vidste og vidnede hvad han havde seet, og vi an-
 nammede hans Vidnesbyrd, han lagdes i Dødens Lænker, men de
 kunde ikke holde ham, hans Been saae ikke Forraadnelse, men han
 opstod seierrig førte Fængslet fanget tilbage og udslettede Dødens
 Frygt hos alle sine¹⁴) Troende. Det er underligt at høre, og klinger
 som en løs Tale i mangt et Øre, men Alvor maa dog komme i Sjæ-
 len, naar vi¹⁵) høre dem der vidnede i Begyndelsen tale saa trohjertig
 og sandfærdig om det deres Øine havde seet og deres Hænder følet
 paa, naar vi se dem og Tusinder i deres Fodspor¹⁶) at forsaage
 hvad lysteligst tykkes at være og at gange til Graven som til Brudekam-

ret med festlig Sang og smilende / (1 r4) Gebærder. Mange Aarhundreder ere henledne, der have været tankeløse Tidsrum, da de høie Vidnesbyrd hardtad glemtes eller forfalskedes til at tjene Dorskhed og onde Lyster, der have været mange Tusinder som i Hovmod og Ondskab forsmæede og frygtede Troen, men alle de, hvis Navne Krøniken venlig har overantvordet os, som fuldkomne i deres Tid, som ædle og hjertelige, de have kaldt det Oplysning at tro paa¹⁷) den som skænkedes herovenfra og ved dens Skin gennemvandrede deres Aander Livet rolig og forstandig og smykkede Omgængelsen med Ærlighed og Trofasthed, Mod og Bedrift, Kærlighed til Næste og Fædreneland. Det kaldte Man Mørke da for tre Aarhundreder siden Støv tilhyllede de hellige Skrifter, da kun dunkle Sagn¹⁸), malede og udhugne Billeder mindede om Apostlene og deres Mester, da Intet klarlig forkyndtes uden saadanne Lærdomme som vare Menneskebud / (1 v4) Mænds Optænkning. Det kaldte Man Oplysning da Bibelen fremdroges, udlagdes og holdtes i Ære som Rettesnor for Troen og Omgængelsen herved. Os var det forbeholdt at opleve de Dage, da det uden Sky kaldtes Oplysning at bortkaste de hellige Skrifter eller forvende dem saa, at Intet blev tilbage uden hvad vi af os selv kunde vide.

Dog, var det end Sandhed at alle de Herlig[e] som i Atten Aarhundreder, funde i Skriften en Oplysning, de trods deres store Sjæleevner og mangehaande Kundskab mente at savne, alligevel lode sig bebringe af enfoldige Jøder til paa Eventyr at bygge deres Tro og Salighedshaab. Var det end Sandhed at de roligste Tænkere i deres vigtigste Anliggende havde dvælet ved en sværmerisk Grille, og at det var den som gav deres Sjæle Kraft til at virke og forsage / (2 r) saa overmaade at vi forbauses, at det var en Grille som gav dem den høie Fred i Hjertet som¹⁹) al Verden ikke kan give, men som fulgte dem i Trængsel og Angest ja forlod dem ei engang i Dødens bittere Stund naar Mælet forgik og Øiet brast. Var det end Sandhed at²⁰) Jesu pinte Vidner fra Stefanus til Luther vildfarende befale deres Aand til et hensovet, skrøbeligt Menneske, da de mente at anammes af ham som beredte dem Værelse i Faderens Hus, var det Sandhed tilhobe, det var jo dog ikke den Oplysning^{20a}) vi behøve, det var kun en sørgelig Udjagelse af et drømt Paradis, en Kerubim med draget Sværd som bortskrækkede os fra det Livsens Træ med hvis liflige Frugter de hensovne Fædre gladelig fødte Sjælene og stillede Hjertets Bekymring^{20b}). Det var et langt sørgeligere Bud-

/ (2 v) skab end det gamle : i det (sic!) Ansigts Sved skal du æde dit Brød, thi vi stod da igen som Hedenolds Grublere og skulde selv besvare de tunge Spørgsmaale om Liv og Død og Gravens skjulte Vilkaar. Det har tilvisse noget Smigrende, noget Tilløkkende for hver, som udstyredes²¹) i Sjælen med mer end de sædvanligste Evner, at være sin egen Læremester og have sig selv at takke for Alt; men for os, som bortkaste en given Oplysning er det ei allene sømmeligt men høieste Skyldighed at betænke vel, om vi ogsaa mægte at oplyse os selv²²). Hvo iblandt eder, siger Jesus, som vil bygge et Taarn, sidder ikke først og udregner hvad det vil koste og om han haver de Ting som til at fuldkomme det gøres Behov, at han ei skal lægge Grundvold og lade det staa ufuldkommet og blive til Spot for / (2 r2) Alle som det se, Saadant er visselig i dette Stykke dobbelt værd at betænke, thi det kan vi forud vide at det maa være et kosteligt og dyrebart Taarn, fra hvis Omgang vi ei allene kan udspeide alle Jordlivets Vraaer men og se vist²³) ind i det mørke Land paa hin Side Graven. Saaledes sad i vore Dage den gamle Immanuel Kant (D) og regnede efter, men han maatte ryste paa Hovedet som alle de Gamle og bekende at det var over hans og hver Mands Formue at reise saadant et Taarn²⁴). Han raadte os da at nøies tarvelig med hvad som skrevet staar i vort Hjerte²⁵), og det kaldte Johannes Myller hin klarøiede Sveitser rettelig Forstandens Bankerot (E), Hundreder vare af anden Mening og pralede af <den> ny, uhørte Oplysning fra Königsberg²⁶) som vidt overgik den gamle fra Galilæa, og dog var det kun de samme Lysglimt, som Oldtidens Grublere²⁷) stirrede paa, der nu²⁸) gennem et nyslebet Glar vare opfangede og tyktes derfor i Mørket at skinne med mageløs Glands. / (2 v2)²⁹) Udsunget er nu den sære Morgensang ved Midnatstid, udsovet er Rusen og det bekende alle de ædru at vi end ere de samme Muldvarper som fordem, men det er Manges Mening at vi og paa Saadannes Vis skal nedrode os i Jorden, grave vore Gange og lade det komme derpaa an, om vort Øie oplades eller lukkes for evig naar³⁰) Aandedrættet i Dødens³¹) Stund vorder os for tungt og vi nødes til at skyde op. Men kan vi slaa os hermed til Ro? Mange gør det, dog nei, de slaa sig ikke til Ro men de glemme den indvortes Uro i en Rus af Drik eller Vellyst eller Magt og Ære, eller de døve den i Stridens Tummel og Livets Færdsel. Saadant er sjeldnere i Norden, Alvors Fædreland og maa vel være sjeldnest igen imellem dem, hvis jordiske Bestilling det netop er at sysle med de aandeligste Ting,

at betænke de store Spørgsmaale / (2 r3) ei allene for sig selv, men for hele Hundreder af deres Brødre og Søstre, til hvis Læremestre de ere satte, som hos dem søge Oplysning³²) i Tvivl, Raad i Fristelse, Trøst³³) i Genvordighed og Angest og Død, hvis Sjæle Gud, om der er en Gud, engang vil udkræve af deres Haand. Udentvivl ere der mellem disse ei Faa, som pine deres Sjæl dagligen, i det de skulle give Andre Vished hvor de selv tvivle, Trøst og Haab, hvor de selv forsage, sørgelige ere i alle Maader deres Vilkaar, og ved hver en Sotteseng maa de smage Dødens haabløse Kvaler. Dyre ere her gode Raad, men ei for dyre naar Vished og Fred ere dermed at vinde og³⁴) saa er det i Sandhed. Det koster Overvindelse at agte det for Intet, Alt hvad³⁵) Man haver hørt og læst, at sætte sig alvorligen hen og eftertænke, hvad vi selv vide med Vished og hvad os fattes; / (2 v3) men³⁶) hvo som har gjort det eller vil det, han burde skamme sig ved at tale om Oplysning, thi han er ikke allene i Mørket endnu, men haver end ikke annammet Sandhedskærlighed³⁷).

Kun tvende Synsmaader af Menneskelivet kan have Eenhed, enten maa Man holde sig til det Synlige som det Eneste Visse eller aldeles³⁸) frakende det al eiendommelig Gyldighed. Det have ogsaa alle de sandet som grublede³⁹) alvorlig med nogen synderlig Evne og ere derfor enten udgangne fra Erfarenhed eller Ideer, skøndt de sjelden, af meget begribelige Aarsager, have holdt sig inden de afstukne Grændser, dog have vi i Helvetius og Fichte to mærkelige Exempler paa⁴⁰) ordenlig Gang ad begge Veie (F). Dog vi behøve ingen vidtløftig Mønstring af filosofiske Lærebygninger for at indse at der er Noget i os, som vil have Alt formet / (2 r4) og vurderet efter sine blotte Udsagn, og at disse stride aabenbar saavel mod andre stærke Attraaer i os som mod Tingene udenfor os. Klogest maa det visselig synes at holde os til det Synlige, at leve som Græsset voxer og lade det komme derpaa an naar vi skal afskæres af den usynlige Le⁴¹), leve i Øieblikket som det eneste Visse og sige: Lader os æde og drikke thi i Morgen dø vi. Men et saadant Liv er det alvorlige Menneske umuligt: det indvortes Øie vender sig mod Livets Ophav og seer da selv klart at enten maa det være oprundet af Død, eller der maa være et uforgængeligt Liv hvorfra det har sit hemmelige Udspring. Var det oprundet af Død som tykkes os en Modsigelse, fordi vi sætte de Begreber mod hinanden, da kunde det vel saa engang endnu og er det udsprunget af et evigt Liv, da hører det / (2 v4) ikke til Støvhytten (G), som falder og kan vel ved Fædrenekraft (H)

overblive, naar Hytten falder. Meget kommer til, som stærker denne Slutning, thi alt det Synliges Betragtning tykkes at henpege paa Noget⁴²⁾ der ligner, men vidt overgaar⁴³⁾ det Tænkende og Villende i os. I os finde vi ogsaa en Røst (I), som ei allene tit kalder os fra det Behagelige til det Smertelige, men og forbitterer Hint og forsøder Dette alt som den foragtes eller lydes og høist ubegribeligt maatte dette synes, hvis Jorden var Livets Hjem og Livets Grav. Vist er det da at Antagelsen af en usynlig Kraft og Guddommelighed trænger sig ind paa Mennesket og han nødes til at slutte, at Loven i hans Hjerte er skrevet⁴⁴⁾ af hin usynlige⁴⁵⁾ Finger. Her er Summen af vor Visdom, kan den gøre os rolige i Liv og Død? Man har sagt det, Man har sagt at vor Udødelighed var vis fordi det maatte være den viise^{45a)} Lovgivers Villie at sammenknytte / (3 r) Dyd og Lyksalighed, da det nu (ei) skeer her saa maa der komme^{45b)} en Tilstand hvori det kan ske, det er paa anden Dansk, at Gud skylder os en Evighed for vore gode Gerninger. Først maa jeg bemærke at naar vi antage en Gud, da antage vi tillige en Ubegribelighed og det er en slem, hovmodig Vane at ville bestemme, hvad denne ubegribelige Gud kan eller maa gøre, og det gælder her i sin hele⁴⁶⁾ Vidde: hvo haver kendt Herrens Sind og hvo var hans Raadgiver, hvo har givet ham noget tilforn, at det skulde betales ham? Man har sagt at Modsigelsens umiddelbar visse Grundsætning (J) berettigede os til⁴⁷⁾ denne og flere Slutninger, men Man foer jo dog øiensynlig vild. At Gud ikke kan være baade god og ond, viis og daarlig, det kan vi slutte med Føie, men hvad han maa⁴⁸⁾ ville og gøre naar han er god og viis, det skulde vi smukt lade være at sige, thi⁴⁹⁾ dermed sige⁵⁰⁾ vi kun, / (3 v)⁵¹⁾ det maatte Gud, dersom han var som et andet Menneske og saaledes have Antropomorfismens ivrigste Modstandere gjort sig skyldig i den allerværste (K). Men sæt at hin Slutning var ligesaa vis som den er vakkende, kan da noget Menneske, der kender sig selv alvorlig ønske en Tilstand hvori hans Lyksalighed tilmaaltes ham nøiagtig efter det Forhold hvori han her har staaet til Loven i sit Inderste? Maatte han ikke nødes til at foreholde sig Slutningen saaledes: jeg er vis paa en Evighed, thi Gud kan ikke lade alle mine Afvigelser gaa ustraffede hen: Er dette Udødelighedshaab trøsteligt og beroligende? Nei, sagde Kant, jeg veed meget vel at vi ikke kan fortjene Salighed, men derfor maa der ogsaa i Ideen paa en ubegribelig Maade være skeet en Forsoning, og ved min Stræben kan jeg blot blive skikket til at modtage den guddommelige Naade;

men hvoraf vidste Kant det, og hermed / (3 r2) falder hele⁵³) den omtalte Vished om Udødelighed, thi Naade kan Gud dog vel ikke skyldes os efter Modsigelsens Grundsætning og det var allerede⁵⁴) en stor Naade, naar han slog en Streg over Regningen og lod os ligge med Fred i vor Grav. Men nei, siger Man, Gud kan ikke have givet en Lov som ikke skulde blive opfyldt, vi kan ikke opfylde den her, altsaa maa vi komme i en Tilstand hvor vi kan det⁵⁵). Begge Sætningerne ere vist ufeilbare, og netop paa denne Grundvold hviler Kristendommens hellige Lære om Naade og Forsoning, men Slutningen er hverken vis eller trøstelig. Den er ikke vis fordi⁵⁶) ogsaa den udsiger Noget om en bestemt Maade, hvorpaa Gud skal give sin Visdom tilkende, den er som vis ikke trøstelig men skrækkelig, thi det er dog aabenbar falsk at sige en Tilstand hvori vi kan / (3 v2) opfylde Loven, men det maa hede hvor Loven kan opfyldes paa os. Skulde vi nemlig opfylde Loven, da blev det ikke os med vore Kræfter, da det er forudsat at de ei forslaa, men det blev Gud som selv ved nygivne Kræfter eller ophævede Hindringer opfyldte selv den Lov der var givet os med vort nærværende Maal af Kræfter. Det⁵⁷) var dog nok mer Naade end Man kan tiltvinge sig med Modsigelsens Grundsætning⁵⁸). Om det nu er trøsteligt at vi kan vente et Liv hvori Gud vil paa os opfylde sin Lovs Trudsler fordi vi ikke her opfyldte dens Forskrifter, derom dømme⁵⁹) hver som har Forstand og lade Hjertet høre til! Men, sige vore Vise: Gud kan dog ikke forlange mere af os, end han har givet os Kræfter til? Hvad Gud kan, sig selv uskadt thi vor Domstol leer han af det ved jeg ikke, men at hans Lov / (3 r3) i vort Hjerte forlanger mere end vi⁶⁰) nu ⁶¹) forma⁶²), og at den forlanger Alt lige uindskrænket, det veed jeg, og at det maatte være anderledes, naar det var Guds Mening at kun Noget skulde opfyldes her, det veed jeg ogsaa, men hvoraf det kommer sig at Kræfterne mangle det er mig ubegribeligt, kun er jeg med Plato⁶³) og Kant vis paa at det maa være vores og ikke Guds Skyld (L). Slutningen bliver da at Gud og Loven og vor Brøde er det eneste Visse⁶⁴), og hvad der skal ske med os efter Døden veed vi ikke, men rimeligt er det at vi beholde Fornemmelse for at bode for vor Ulydighed. Hvad er da nu at gøre? skælde Gud ud for en Tyran som har skabt os til Uykke, gaa i Rette med den Evige og forbande sin Fødselsdag, det er let gjort og dertil har / (3 v3) Mennesket Lyst, men hvad hjælper det ham? Derved vil han dog vel ikke tænke at kyse sin Skaber eller⁶⁵) vinde hans Velbehag, imidlertid

mene mange at hine kuldcastede Sætninger ere urokkelig grundfæstede, naar de kun lægge til: er det ikke Sandt, saa vil jeg bespotte Gud. Den ædru Tænkter derimod som ei vil formaste sig eller vitterlig forøge sin Brøde, men søger redelig Lys, han slutter efter Modsigelsens Grundsætning saaledes, er der en Gud, da maa han være viis og god, om saa alle andre Væsner skulde gaa evig tilgrunde⁶⁶). Han gyser ved Tanken, men ikke for Guds kun for sin egen og for sine Brøders Skyld, hvis hemmelige Grundbrøde (M) har sat dem i en saa ulykkelig Tilstand, han betænker Guds Godhed der er ligesaa vis som det Godes / (3 r4) Tilværelse, og det er som et Lynglimt for hans Øie, at⁶⁷) den Gode dog udentviwl maa ville hvad den Alvise og Almægtige maa kunne, frelse Enhver som inderlig ønsker det og er rede til at indgaa hvilket som helst Vilkaar, fra den pinlige Uro og det Svælg⁶⁸) hvis Skygge vandrer forfærdende mellem Gravene. Under saadanne alvorlige Betænkninger maa Hjertet opløfte sig til Lysenes Fader om Lys i Mørket, og Ingen vil bede forgæves, Ingen⁶⁹) har igennem Aartusinder kunnet træde frem og sige med Sandhed: jeg bad af mit Hjertes Inderste og bad forgæves⁷⁰). Deri ligner den guddommelige Oplysning sig selv til alle Tider, at den giver Haab om Liv efter Døden og Haab om Syndsforladelse naar kun Mennesket haver inderlig Lyst til Guds Lov efter sit indvortes Menneske / (3 v4) og stræber at lade denne Lyst tilsyne i al sin Omgængelse, men saare adskillig er derimod Oplysningens Grad efter Tidernes og Menneskenes Leilighed. Saare adskillig var⁷¹) allerede den som^{71a}) tildeltes Sokrates og Plato, fra den som i det gamle Testamente skænkedes Abraham og Moses, David og Profeterne, men langt⁷²) klarere og glædeligere er den som skænkes efter Jesu Komme, thi det er Oplysning om, hvor vi kan finde fuldelig Undervisning om vore⁷³) Vilkaar, om hvad vi skal tro og gøre for at vorde delagtige i det visse evige Liv.

Nu tænke Ingen at han kan sige jeg vil nøies med de Lynglimt som Hedenolds Grublere og Patriarker havde, thi det er kun vist Tegn paa, at han aldrig for Alvor har bedet Gud om Oplysning, Abraham saae Kristi Dag i Aanden med Glæde, alle Patriar/ (4 r)ker og Profeterne saae Forjættelserne langt fra og hilsede dem og døde i Haabet, alle gudfrygtige Hedninge vilde med Glæde annammet det glade Budskab og hvorledes Gud oplyste Saadanne efter Jesu Komme, se vi paa Kornelius som henvistes til Apostelen at høre hvad ham burde at gøre. Hvorledes Gud oplyser sine Troende dybt mellem Hedninge og

Musselmænd, det vide vi ikke, men overalt hvor hans Ord findes, der heder det til den Fattige i Aanden, den Længselsfulde i Hjertet : hør eller læs og tro⁷⁴). Det vil sige, for at undgaa al uvitterlig Misforstand, enhver som saaledes med uindskrænket Sandhedskærlighed sukker til Gud om Lys, han vil ad en kortere eller længere Vej, efter sine særegne Vilkaar, blive ledt til Tro paa det guddommelige Ords Sandhed, til Tro paa Jesum Kristum / (4 v)⁷⁵) som den der døde for vore Synder og opreistes til vor Retfærdighed. Hvo som har prøvet det, veed at jeg taler Sandhed, og Andre skulde blues ved at nægte⁷⁶) det, hvorom de Intet veed⁷⁷).

/ (5 r) Hvad vi hidindtil kaldte Oplysning, var Forstand paa Livets og Dødens mørke Tale⁷⁸), som er hvert alvorligt Menneske⁷⁹) det Dyrebareste paa Jord, saasom den er alle uundværlig naar vi skal fare vel; men hvo som mente at Saadant altid forstodes under det høie Navn, han vilde fare storligen vild⁸⁰). Vi kalde vor Tidsalder den Oplyste, især, hvad selv Reinhold (N) fra sit Stade har mærket, fordi den er vores, men allerede dette maa vække stor Mistanke som til den Mands Klogskab der selv forkynder den med Pral. Jeg vil ikke tale om at Tusinder som stoltelig braske med det Ord, ei mene dermed mere eller mindre end at de hverken frygte Gud eller undse sig for noget Menneske; men jeg tør sige at Tidsalderen sætter Ære i sin Skændsel, saasandt som Herrens Aande er i os og⁸¹) vi ere beskikkede til et evigt Liv; thi det er dens Oplysning at trage efter de jordiske Ting. At udelukke den Gud / (5 v) af Verden i hvem vi leve og røres og ere⁸²) at gøre os selv til Gud eller Guder det er den formastelige Attraa som aabenbarer sig i afvexlende Skikkelser, hos dem der sværge paa Kants og Fichtes og Schellings Ord, som hos dem der sige at den sunde Forstand er deres klare Ledestjerne, Fordybelse i Jordens Vilderede eller Sværmen i den tomme Luft det kalder Man Oplysning. Meget var at sige om dem, der for at blive enige med sig selv formastelig tilstoppe Øret for Samvittighedens Røst og⁸³) mene med Spidsfindigheder at kunne⁸⁴) fylde Svælget mellem Godt og Ondt, thi de ere Tidens Pest og Satans Apostle, om de end ikke vide det selv (O); men da Oplysningen⁸⁵) hos os, endnu kun hos Enkelte have antaget denne Skikkelse, være det gemt til passeligere Steder, her skal Talen være om den Oplysning som i de sidste Aartiender er blevet lydelig forkyndt af tusinde / (5 r2) Tunger⁸⁶) der som en⁸⁷) fortærende Orm daglig indborer sig dybere i Folkets Kerne; den Oplysning som under Dydens Maske undergraver Dyden

ved at bortliste dens Grundvold: Tro og Guds frygt. Med enkelt Mand haver jeg her Intet at skaffe, henrevet af Tidens Strøm kan han indbilde sig at fremme den gode Sag, jeg har selv været ligedan og jeg dømmer Ingen, men Bestræbelsen selv, den dømmer jeg og om saa hver Konge og Viismand i den ganske Verden havde Del deri, saa dømmer jeg den at være⁸⁸⁾ fordærlig i Tid og Evighed. Saa lyder den første Artikel i Tidens Børnelærdom: jeg troer Intet uden det min Fornuft kan begribe, og hermed ere alle de tre gamle Troens Artikler⁸⁹⁾ understrøgne; saa lyder den anden: Tro og Dyd har lidt eller Intet med hinanden at gøre og hermed er Dyden salvet til sin Jordefærd, saa lyder / (5 v2) den tredje, jeg troer at Bibelen er en Bog som andre Bøger, men for Pøbelens Skyld, vil jeg lade som om den var hellig og tvinge den til at tale som jeg, hermed har Oplysningen gravet sin egen Grav, hvori den styrter naar Guds Time kommer. Jeg veed den Paastand tykkes Mange sær og fremmed at den Oplysning⁹⁰⁾ som har Dyd til Skjoldemærke og dagligt Løsen, som lovpriser Jesu Moral fordi den er bygget paa Kærlighed til Gud og Næsten, at den skulde være Dydens Fjende og dog er Intet vissere, Intet lettere at bevise. Jeg vil ikke beraabe mig stort paa Tidens øiensynlige Fordærvelse paa den Vellyst og Overdaadighed den Ryggesløshed og Egennytte som besmitter Hjerternes og Husenes Helligdomme, sønderrive⁹¹⁾ lig den af Legionen Besatte, alle de Baand Lovene knytte og true den ganske Statsbygning med grueligt / (5 r3) Fald, jeg vil ikke, thi det forraadte enten stor Vankundighed eller Uredelighed at tilskrive Oplysningen alt Dette, den er selv en Frugt paa Sydens Træ som opvoxte i Skyggen af den døde Tro, den er selv Virkning og begynder først hos den voxende Slægt at være Aarsag, kun paa den vil jeg beraabe mig, og endda mest paa Oplysningen selv, thi er det først bevist at den er Torn og Tidsel, da veed vi, den ei kan bære Vindruer eller Figen. At udvikle hvorledes en saadan Oplysning maatte komme, naar Troen havde forladt Hjertet og var blevet et Mundsveir det tilhører Historien, men^{91a)} anmærkes maa det her, fordi Fødselen gav den sine Egenskaber.

Man har sagt at Adskillelsen af Moral og Dogmatik har været til stor Skade for begge og Andre have troet at kunne gendrive Paastanden blot ved den Bemærkning at det allerede var Calixt (P) som / (5 v3) satte den i Værk. Vil Man hermed sige at en saadan Adskillelse slet ikke er ny da har Man visselig ret, thi⁹²⁾ den⁹³⁾ høre til Vantroens bestandige Forbud og Kendemærke og fandt ligesaavel Sted i Græ-

kenland og Rom som hos Pelagius (Q), Luthers og vore Samtidige; men det er⁹⁴) Tilfældet hardtad med al vor Tids Klogskab, thi ved at studere Krøniken studser Man hvert Øieblik ved i de forbigangne Aarhundreder at finde den allernyeste Oplysning. Man mener da vel at det skal være Eet, enten en enkelt Mand gør Noget i Strid med sin Tidsalder, eller det gøres i Tidsalderens Aand men det er dog bagvendt. Det var kun et ondt Forvarsel at Kalixt adskilte i Behandlingen⁹⁵) Moral fra Dogmatik, men det var et ondt Tidens Tegn da Mosheim (R) med Bifald gjorde det Samme, og det er et⁹⁶) usvigeligt Fordærvelsens / (5 r4) Kendemærke at Man end lovsynger denne Adskillelse som et⁹⁷) Kæmpeskridt i Oplysning. At vi ogsaa uden Tro paa Gud og Jesum vare forbundne til at øve Dyden, det er vist, thi Guds Lov ophæves⁹⁸) ei ved vor Vantro, men at vi uden Tro⁹⁹) kan have Lyst eller Kraft dertil det er aabenbar falsk og at kristelig Dyd kan øves uden gammel, enfoldig kristen Tro det er Noget Man skulde blues ved at paastaa for Alvor. Hvorfor Man kan og vil paastaa det, er imidlertid klart: Man har lidt Skibbrud paa Troen men kan dog ei sige sig løs fra den moralske Forpligtelse, Man har op høiet de Gerninger, der tit ere Dydens Kendemærker til selvstændige Dyder, og da disse Gerninger kan øves uden Tro, mener Man at Dyden kan ogsaa. At Kant ikke har lært sine Disciple saadant Galskab er vitterligt nok (S). At deres Forblindelse ret er blevet aabenbar derved, at Man seer dem skrive, ikke Komedier, men ordenlige alvorlige Afhandlinger om Slægtskabet mellem Dyder og Laster / (5 v4)¹⁰⁰) kan ikke nægtes, men dog er det den eneste Vei de kunde gaa, naar de vilde fortjene Himmerig med deres gode Gerninger og forlige¹⁰¹) Samvittighed og Egennytte med hinanden, men hint vil de jo og dette er Oplysningens store Opgave hvorpaa den daglig arbejder. Herpaa maa den arbeide, thi naar Troen er borte, er Egennytten den eneste alvorlige Drift i Mennesket (T), og til den maa Man henvende sig for at faae en Tømme paa de vilde Lidenskaber, men det er jo dog aabenbart at Dydens Væsen, som er Uegennyttighed heel udslettes og at denne Bestræbelse (U) ene gaar ud paa uden Hensyn paa Evigheden, at danne rolige og skikkelige Jordborgere. Vel er det sandt at Man ogsaa henpeger paa Evighedens Belønninger, men enten er det kun en Talemaade som der intet Videre menes med¹⁰²), eller ogsaa den grueligste Bespottelse, thi at Gud ovenikøbet skulde belønne os, fordi vi her saae klogelig paa vor egen Fordeel, er dog det urimeligste og latterligste af Alt. Herved¹⁰³) ophæves¹⁰⁴) / (6r)

Grundforskellen mellem Dyd og Last, og Alle handle efter samme Grundsætninger, Forskellen bestaar blot i den større eller mindre Klogskab, hvormed Nyttens beregnes¹⁰⁶), de som ere konsekvente tilstaa det aabenlyst, og Lærdommen¹⁰⁶) om de Lastefuldes Salighed naar de har været i Skærsilden¹⁰⁷) er oprundet af den meget rigtige Betragtning at under saadanne Omstændigheder maa enten Alle eller Ingen blive salig, thi en Forstandsvildfarelse kan vist nok ikke fordømme. Dog Dette om Evigheden er kun en Bisag¹⁰⁸), der skal stærke Øine til at stirre ind i Uendeligheden hvor Engelen staar med Lovbog og Sværd, uden at det skal sortne, det kan Ingen, som vil blive salig uden Forsoning. Man advarer da ordenlig Folk for at bryde Hovedet med deres vigtigste Anliggende, paa det de ikke skal glemme Tiden over Evigheden. Naar en af Delene skulde glemmes, maatte¹⁰⁹) Man vel mene det var klogere at glemme Forstuen over / (6 v) Paladset end dette over hin, men Tingen er at de tro kun paa Evigheden saa halv om halv og frygte hemmelig for den, fordi de indse, at blev Folkens Øie først opladt for det svælgende Dyb, da vilde de gyse og søge Trøst i hvad de have stemplet som Overtro¹¹⁰). Hvorledes nu en Morals Forskrifter maa være, naar de skal kunne opfyldes og det endda uden Tro, er let at gætte, og hvor kristelige de kan være naar de begynde med at bortkalde Øiet fra vort sande Fædreland naar de forbyde os at vandre her som Gæster og Udlændinge¹¹¹), eller at ligne¹¹²) hin sværmeriske Jøde, den hellige Povel¹¹³) der ei vilde¹¹⁴) se hen til det Synlige som er timeligt men til det Usynlige som er evigt, det kan vi forud vide¹¹⁵).

Bekymres ikke for hvad I skulle æde eller hvad I skulle drikke / (6 r2) eller hvad I skulle iføre eder, sørger ikke for den Dag i Morgen, men lader hver Dag have sin egen Plage. Saa siger Jesus og det er intet Under at Sligt klinger sært i Døgnets Øre, thi Dette er vist nok umuligt uden Tro, ja uden¹¹⁶) den faste Tro at Himlens og Jordens almægtige Gud er vor kærlige Fader, men hvem kan tro at Gud elsker Syndere saa, uden hvo som troer¹¹⁷) paa ham ved hvem vi annammede en sønlig Udkaarelses Aand¹¹⁸). Denne barnlige Tillid til Gud uden hvilken ingen sand Taalmodighed^{118a}) eller Kærlighed Fred eller Glæde i Aanden¹²⁰), kan have Sted, den maa ikke engang bære Navn af Dyd. Grunden har vi seet, Paaskuddet er at den gør Mennesket dorsk og uvirksom, ret som om denne Tillid kunde være i noget Hjerte uden Kærlighed til Gud og Lyst til at holde hans Bud, men den Samme / (6 v2) Gud der sagde, Sørger ikke, har jo sagt i dit

Arbeids Sved skal du æde dit Brød, og Forskellen¹²¹) bliver da kun at den flittige Hedning arbejder for at fortjene sit Brød som han dog ei formaar, den flittige Kristen har den Forstand at det daglige Brød gives ham af Gud og arbejder kun fordi hans Gud vil at det saa skal være. De som tilstaa Skriften nogen Anseelse, have ogsaa prøvet at forvende hine Jesu klare Ord som om de blot vare sagte til Disiple. Paa en Maade¹²²) have de Ret, de ere kun sagte til Jesu¹²³) Disiple til hans sande Troende, ei til dem som vil friste Gud og ei til de Vantro, hine maa skuffes i¹²⁴) deres daarlige Indbildning, disse skal bære Bekymringen som en Straf thi, siger Jesus, saaledes sørge Hedningerne. Saaledes gaar / (6 r3) det med alle Pligterne mod Gud, med Tillid til hans Varetægt som til hans Opholdelse og Bistand i aandelig og timelig Nød, overalt med Kærligheden til ham. Istedendfor at Kristendommen gør alle vore Pligter til Pligter mod Gud, ere vor Tids Moralister forlegne for at finde en eneste og vilde gerne udslette den ganske Afdeling¹²⁵), under det elendige Paa-skud at da vi ikke kan gøre Gud enten Gavn eller Skade ere vi ham ei heller Noget skyldige^{125a}); men (det er) af den Grund, at Man ei vil have med ham at gøre, med sig selv og Næsten mener Man bedre at kunne komme til Rette lægge til og prutte af efter Omstændighederne. Den hele Afdeling af Pligterne mod os selv er og i mange Henseender kærkommen ja umistelig i vor Moral (V), thi naar vi da forsynde os baade mod Gud og Næsten, have vi en god Undskyldning som Egennytten ei glemmer at bruge, vi beklage da Pligternes / (6 v3) sørgelige Kollisjon, men kan dog ikke glemme hvad vi skyldte ei allene vor Sjæl men ogsaa vort Legem og vor timelige Velfærd. Udflugten, Latinernes proximus sum egomet mihi (X), er vist saa gammel som¹²⁶) Mennesket, men dens Optagelse i Dydernes Adelstand vil jeg ikke aftrætte Tidsalderen.

Hvorledes nu Kærlighed til Næsten skulde kunne bestaa ved Siden af Mistillid til Gud og de mangfoldige Pligter mod os selv, vilde være ubegribeligt, men den bestaar ikke heller, den¹²⁷) staar faldefærdig i Bøgerne og er hardtad usynlig i Livet. Kærlighed er Lovens Fylde thi i den indeholdes alle Bud og den gør Næsten intet Ondt, siger Skriften, men i vore Moraler maa den nøies med at være en af de mange ufuldkomne Pligter vi have mod Næsten. At elske Næsten som os selv vilde Man gerne udlægge saaledes, at vi dog ogsaa skal elske ham lidt¹²⁸), thi vi føle¹²⁹) vel, hvor langt vi er / (6 r4) fra at elske ham ligesaa høit som os selv og i manglende Fald har vi ingen Trøst,

men da det dog ikke gaar an maa Man lade det staa som et smukt Ideal, og kun arbejde paa Retfærdighedspligterne, som ere svare nok for Kød og Blod og uden Motiverne fra Tugthus og Slaveri knap nok forenelige med Pligterne mod vor timelige Velfærd. Hvo som have to Kjortle dele med den som Ingen har og hvo som haver Mad gør ligesaa! sagde Johannes fordem^{129a}). Jesus stadfæstede det og lagde til: giv den som beder dig og vend dig ikke fra den som vil laane af dig, gør vel mod de Utaknemmelige og Onde¹³⁰) at I maa kaldes den Høiestes Børn. Det er nu ligefrem at elske Gud over alle Ting og Næsten som sig selv, men hvorledes kan Nogen endog kun begynde paa Sligt, som ikke har barnlig Tillid til Gud, som mener at han skal sørge for sig selv og Kone og Børn ogsaa med Hensyn paa den uvisse Fremtid? / (6 v4) Saadant maa da Jesus ikke have meent, og Man bereder sig selv tusinde Udflugter med hin Omsorg for egen Velfærd¹³¹) med Snak om den Trængendes Værdighed og alt Saadant. At det selv for den troende Kristen vilde mangengang falde tungt at dele med den Trængende er klart nok, men¹³²) det beviser kun selv de Bedstes Trang til Guds Naade, og Nødvendigheden af den Tro som følger med Tilliden, at Gud kommer vort Støv ihu og aldrig vil lade os prøve over Evne¹³³).

/ (7 r) Intet er endelig baade latterligere og bedrøveligere end at se hvor¹³⁴) jammerlig Tidens Moralister vride sig naar Talen er om at offre Alt Jordisk og Livet selv af Kærlighed¹³⁵). Her maa Man være stokblind for ikke at se hvordan det staar sig med deres Tro paa¹³⁶) Evighed og Salighed^{237a}). De tør ikke andet end rose Sokrates som tog Giftbægeret og Jesus¹³⁷) der, som det heder, for at besegle sin Lærdoms Sandhed ved Noget der Intet beviste uden hans Tro, lod sig nagle til Korset, men saa gaar det ogsaa ud over de arme Jesu pinte Vidner, der formedelst samme Tro ginge i Døden, de maa¹³⁸) bære det Sværmernavn som Man ikke vover at give deres Mester, bære det, fordi de fulgte hans udtrykkelige Bud, tilsatte deres Liv for at beholde det i Evighed. Til saadant Vovespil have de vise Herrer ingen Lyst, Sandhed er dem vel dyrebar, sig de, men Overbevisningen kan ikke røves dem, hvorfor skulde Man da ikke tie, hvor det ikke nytter at tale, hvorfor skulde Man / (7 v)¹³⁹) uden Nødvendighed sætte sig ud af Stand til at virke for den Sag. O, de vantro Hyklere, de vil ikke ud med Sproget, at de¹⁴⁰) Intet tro saa fast, at de tør dø derpaa, at de som Hedninge have intet Haab. Det nytter ikke til Saadanne at tale om Kristi eller Apostlenes Befaling, men

vel maa Man spørge dem, hvoraf de veed saa vist at Tale Intet nytter naar de dog udspringes, at deres Død ei vilde virke mere end nogle Ord siden af feige Apostater (Y), ja man maa vel spørge hvad det er for en Gud at tro paa, som vil blive forlegen for Tjenere, naar de paa Sandheds Vei vende tilbage til ham – Dog, et Stykke er der i Moralen nuomtids¹⁴¹) hvor det ikke gaar an at støde i det gamle Horn om Pligterne mod vort eget Liv, naar nemlig Talen er om Død for Fædrelandet. Her nytter det ikke at tale om al den nytte Man kunde stifte ved at gemme Livet, her er Hastværk og til en frivillig Død / (7 r2) maa Man opmuntre, hvis ei¹⁴²) Fædrelandet skal dø. Man¹⁴³) udtømmer da her alle Forraadskamre rene og urene og ¹⁴⁴) bruger alle Veltalenhedskonster uden dog dermed at kunne bevæge et eneste ædru Menneske til for saadan Pris at¹⁴⁵) sælge det dyrebare Klenodie Livet. Man taler vidt og bredt om Gods og Kone og Børn som skal forsvares, men glemmer at Alt hvad et Menneske haver giver han for sit Liv, glemmer hvor den Kærlighed til Hustru og Børn som koster Livet, skulde indkomme i et Hjerte der gennem den ganske Moral er¹⁴⁶) blevet vant til først at betænke sig selv; Man glemmer allerunderligst, at naar nu Fædrelandet netop kalder bort fra alle disse Ting¹⁴⁷), naar disse røves og ødes mens Husbonden kæmper i det Fjerne¹⁴⁸), eller naar Fienden tilbyder ham at beholde disse¹⁴⁹) Ting til Løn for at sidde stille, hvad skal da drive ham fra Arnestedet, hvad skal drive ham til at ombytte Leiet mellem / (7 v2) Hjemstavns deilige Roser, i Skyggen af de jevnaldrende Træer, med hint paa den blodige Valplads¹⁵⁰)? Hvad skal udrette det? Æren? Boblen, som jo dog hos hvert alvorligt Menneske maa briste¹⁵¹) naar Ligluften aander, med den vil vi da lokke Mænd i Dødens Snare, enddog vi veed at de vil fortryde Daarskaben i den sidste Time, og hvad er det for en Ære? den at frelse Fædrelandet hvormange komme til at nyde den i saadant Maal, at Billedet kan forrykke Hjernen, hvad Ære vindes for de Tusinder som Kanonerne nedtordne før de have rørt en Haand, hvad Ære times den¹⁵²) der som Krøbling vender hjem til sin stille Arne, hvad Ære er det at have sønderhugget Guds Billede var det og tusinde Gange – Nei et Folk maa være dybt rodfæstet i den Mening at Man døer som Fæet og dertil / (7 r3) saare letsindig for i Ærens Navn at gaa til Døden, og hvilken Mand som troer en Evighed kan raade dem det. Dog Man raader jo at beruse de arme som Elefanter paa Stridens Dag for at de tankeløse kan styrte sig i Dødens Svælg og det er intet

Under¹⁵³), thi bekymres vi ikke for vor egen Salighed, hvad Pris skulde vi da sætte paa Andres, opoffre vi vor egen for jordiske Øie-med, hvorfor da ikke Millioners? Trods Usselheden af disse Bevæggrunde, hvorimellem jeg ei engang har villet regne den skammelige som oppuster Hevngerrighed og Had i Hjertet, eller den daarlige som laanes af Overbevisningen om Statsforfatningens Fuldkommenhed, som kun kan virke i en Frihedsrus bryster Man sig dog af at have et Kapitel i Moralen, som baade Jesus og Fortidens Kristne ei kendte. Rigtig nok lærer Krøniken at i kristelige Tidsaldre stode og faldt Folkene / (7 v3) modig for Fædrelandet, stode og faldt paa Tider, da det personlige Mod gjaldt og gjorde Udslag, Krøniken lærer og vor Levetids Erfaring stadfæster overflødig hvor utilstrækkelig al Tale¹⁵⁴) om Fædreland er i en ukristelig Alder, men Lærdommen er spildt. Man vil ikke indse, at kun den der lyder sin Konge som Guds Tjener, den der med Salighedens visse Haab ogsaa i Fredens Dage vilde for Guds og Næstens Skyld lade Livet og som besjæles af barnlig Tillid til¹⁵⁵) den Gud der sørger for Enker og Faderløse, at kun den Mand kan rolig og med fuldt Overlæg gaa Døden under Øine i aaben Mark, og at en saadan Mand heller aldrig vil svigte, han¹⁵⁶) veed hvad han vover, han glemmer ikke Faren over Tant og Gøgleværk, men han siger frimodig med blottet Bryst Død, hvor er din Braad, Helvede hvor er din Seier, Lovet være Gud som gav os Seier ved Jesum Kristum. Det er / (7 r4) Sværmeri, siger Man¹⁵⁷), og hvo kan nægte det, men ud af Jordens Kube maa jo dog engang selv de¹⁵⁸) som allermost betænksom have indmuret sig derinde, og hvad er da best, vingeløs at krybe ud og finde Døden i det aabne¹⁵⁹) Svælg, eller syngende i lystelig Sværm at følge Viseren op over alle Himle (Z)? Det skulde jeg mene at Jordens Konger gave Kronens Ædelstene for at have saadanne Sværmere paa Stridens Dag, det skulde jeg ogsaa mene at det ei¹⁶⁰) vilde fortryde dem i Fred at herske over Saadanne og det er jeg vis paa, at Sværmerne selv gennem en Evighed uden Anger vil betænke Flugten¹⁶¹).

/ (8 r) Dette er Lidet af¹⁶²) det saare Meget som var med Sandhed at sige om vore Dages moralske Oplysning, Enhver som med aabent Øre for Samvittighedens Røst og aabent Øie for sit eget Indvortes vil gennemtænke Tidsalderens Kløgt, han skal¹⁶³) vel finde hvor forvansket Sædelæren er blevet midt under sin Forgudelse, hvor skrøbelige dens Bevæggrunde ere til Alt hvad som koster Opoffrelse, til Kærlighed mod Næsten og Fædrelandet¹⁶⁴), han vil se disse Borger-

samfundets Skytsaander bortvegne fra Livet og det vil ikke forundre ham, thi disse Aander lade sig ei skabe med kløgtige Beviser, de avles hemmelig i Hjerterne af Kærlighedens Helligaand, de ere Vidnerne om vort Samfund i Troen med den Gud som er Kærlighed og naar dette Samfund er forstyrret af Vantro, af ugudeligt Væsen og verdslige Lyster, hvorledes skulde de da findes enten hos dem som lære eller høre. Sukke vil han dybt over / (8 v) Tidens Elendighed, sukke over at den ikke vil kende hvad som tjener til dens Fred, men ikke ledig vil han sukke, med Tillid til den himmelske Fader vil han frit forkynde sit Syn, han vil bekæmpe den vrangne Oplysning med alle de Vaaben Herren gav ham i Haand, han vil bevise advare, skrække ja han vil med Sorg i Hjertet mæle Latters Ord fordi Mange sky det latterlige langt mer end det som er farligt og Ondt. Dette er mit Livs Lov, den fulgte jeg ogsaa her, og hvor skulde jeg gøre det med mindre Fristelse til at tie end i en Kreds af Mænd som bekende sig til Tro paa de hellige Skrifter og som naar de have den, maa sande mine Ord. At betragte hvorvidt fra et kristeligt Stade Talen kan være om en¹⁶⁵) større Oplysning¹⁶⁶) herefter end hidindtil, at betragte Almueoplysningen som den er og som den burde være, det er¹⁶⁷) mit Øi(e)med i Afhandlingens¹⁶⁸) følgende Dele.

/ (8 r2) Denne Verdens Gud har forblindet de Vantroes Sind, saa de ei ved Evangeliets Lys se¹⁶⁹) Kristi, Guds Billedes Herlighed, men den Gud, som¹⁷⁰) bød Lyset fremskinne af Mørket, oplyste os ved et Skin i Hjertet til at kende Guds Herlighed i Jesu Kristi Aasyn.

2. Cor. 4 (Æ)

Tekstkritiske Noter.

1^a) »fork« rettet til »forunderligt«.

1) Teksten har: »stirrere«.

2) »saa skuffer os det klare Glas, vi tænke at naar vi fæste Øie derpaa, skulde vi mene at vi kunde se ret dybt ind i dette synderlige Legeme men med Forundring maa vi bekende bekende« overstreget. (forkortes i det flg. til »str.«). Det første »bekender« er særskilt udstreget.

3) »sysle« str.

4) »Men« str.

5) »l« str.

6) »allig« str.

6^a) Ms. har »glæde os«.

7) »naa« str.

8) »d« str.

9) »fra disse Spørgsmaal,« str.

10) »Først« str.

11) »ved« str.

12) »i Hobetal at« str.

13) »Vil vi« str.

14) »tale« str.

15) »høre se« str.

16) »ei allene« str.

17) »s« str.

18) »og« str.

- 19) »Verden« str.
 20) »h« str.
 20a) »saa s« str.
 20b) Komma str.
 21) »m« str.
 22) »Hvo som vil bygge Taarn, siger den Vise, pleier dog først at udregne om« str.
 23) »paa« str.
 24) »og det raadte han sine Brødre at nøies« str.
 25) »D« str.
 26) »Køgnisberg«, rettet til »Køgnisberg«.
 27) »havde« str.
 28) »vare« str.
 29) »Den e« str.
 30) »Jordluften« str.
 31) »Øieblik« str.
 32) »og« str.
 33) »ov« str.
 34) »det have de været tilfals« str.
 35) »vi« str.
 36) »s« str.
 37) »Naar vi nu betænke os, da mærke vi let at al« str. i begyndelsen af det nye afsnit.
 38) »fr« str.
 39) »lidt« str.
 40) »Konsekve« str.
 41) »altsaa at gøre Egennyttens til vor høieste Lov, beregne, hvorledes vi mene at kunne erholde den største Sum af behagelige Fornemmelser og undgaa de Modsatte men« str.
 42) »som« str.
 43) »men« str.
 44) »med« str.
 45) »Finger« str.
 45a) Teksten har »vise«.
 45b) Opr. »kommer«, »r« str.
 46) »Ud« str.
 47) »at« str.
 48) »gøre« str.
 49) »dette e« str.
 50) »siger« rettet til »sige«.
 51) »sa« str.
 53) »Vishede« str.
 54) »naa« str.
 55) »Den første Sætning er vist rigtig og ligger netop til Grundvold

- for Kristendommen, men Si den anden e« str.
 56) »den« str.
 57) »e« str.
 58) »e« str. i ordets slutning.
 59) »Hjerterne« str.
 60) »sk« str.
 61) »kan« str.
 62) »det veed jeg« str.
 63) »vis paa« str.
 64) »der s« str. Ms har »om () og«.
 65) »blive« str.
 66) »Da han alligevel« str.
 67) »Gud« str.
 68) »som« str.
 69) »ska« str.
 70) »Imidlertid er Oplysningens« str.
 71) »den« str.
 71a) Ordene »i det gamle Testamente« står i teksten på dette sted, men må af hensyn til indholdet flyttes.
 72) »herl gl« str.
 73) Kan også læses »vor«.
 74) »Hvo som« str.
 75) »den« str.
 76) »hvad« str.
 77) Fjerde læg, der er et enkeltlæg, mangler sidste blad (4 r2 - 4 v2), der er klippet bort ca. 1½ cm fra sammenfoldningen. Den første del af det afsnit, der er blevet skrevet om, står at læse paa læggets første vrangside. Der står: »Hidindtil var Talen om den Forstand paa Livets mørke Tale som (intet str.) er uundværlig for alle dem der ville fare vel og derfor hvert alvorligt Menneske det Dyrebareste af Alt. Man skulde vel formode at det altid var den som mentes, naar Man nævner Oplysning, men her vilde Man fare saare meget vild. Naar vor Tidsalder kalder sig selv den oplyste da vil den ingenlunde dermed sige, at Menneskene nu mere end fordem tænke alvorlig efter om deres Forhold til Gud og deres Bestemmelse efter Døden, nei den

- vil snarere sige det Modsatte, nemlig at Menneskene nu ere for kloge til at bryde«.
- 78) »men« str.
- 79) »dyreb« str.
- 80) »Vor Tidsalder« str.
- 81) »Udødelighed« str.
- 82) »eller« str.
- 83) »endvide« str.
- 84) »tømre en« str.
- 85) »end« str.
- 86) »og t« str.
- 87) »ond« str.
- 88) »ugudelig og« str.
- 89) Kan også læses »Artikler«.
- 90) »ty« str.
- 91) »alle Baand« str.
- 91a) »b« str.
- 92) »lige fra Pelagius den« str.
- 93) »er en af« str.
- 94) »da« str.
- 95) »Dogm« str.
- 96) »sandt« str.
- 97) »Oplysnings« str.
- 98) »og« str.
- 99) »ere istand dertil« str.
- 100) »so« str.
- 101) »Dyd« str.
- 102) Teksten gentager ordet »menes«. Ordet »med« kan læses i. st. for dette sidste »menes«.
- 103) »sees det« str.
- 104) »i Grunden al Forskiel« str.
- 105) »og« str.
- 106) »a« str.
- 107) »følger« str.
- 108) »det gaar rundt i Hovedet paa dem« str.
- 109) »glem« str.
- 110) »Hvad Man nu kan vente sig af en Moral der« str.
- 111) »naar de befale os at tvertimod« str.
- 112) »den« str.
- 113) »som« str.
- 114) »he« str.
- 115) Et nyt afsnit begynder: »Sørger ikke for den Dag i Morgen« str.
- 116) »Tro paa« str.
- 117) »ha« str.
- 118) »Svart f« str.
- 118a) Komma str.
- 119) »Tillid til Gud, Ædelstenen i« str.
- 120) »kort ingen Dy« str.
- 121) »me« str.
- 122) »ere« str.
- 123) »sa« str.
- 124) »hvad« str.
- 125) »at« str.
- 125a) Teksten har komma på dette sted.
- 126) »Verden« str.
- 127) »forg« str.
- 128) »men da det dog« str.
- 129) »det« str.
- 129a) Teksten har ingen tegnsætning på dette sted.
- 130) »saa« str.
- 131) »og« str.
- 132) »Derfor ophø« str.
- 133) »Det var ingen Konst, saaledes at gennemgaa den ganske Moral, at vise hvor forvansket den er blevet, og hvor (svage de Bevægg, str.) baade urene og skøbelige de Bevæggrunde ere som Man angiver til alle de Dyder der stride med Egennytten, som fordrer Opoffrelse og ene (f. str.) burde nævnes Dyd som de der urinde af Kærlighed. Det vilde være ret mærkeligt at gennemgaa Talen om Fædrelands-kærlighed for at vise hvilken Uting den er i vor Tids Idekreds og saaledes gennem den komme til Oplysningen (som, str.) hvor den griber ind i de borgerlige Forholde, men Hver som vil kan selv lettelig følge Traaden, og hos mig hører dette til en anden Afdeling, hvor jeg vil tale i Særdeleshed om Almueoplysning (og, str.) som den er og som den burde være«. str.
- 134) »ledes Tiden« str.
- 135) »Da« str.
- 136) »og U« str.
- 136a) Efter »Salighed« har teksten »deri«.
- 137) »so« str.
- 138) »lade« str.
- 139) »ikke« str.
- 140) »ikke tør dø« str.

- ¹⁴¹⁾ »som« str.
¹⁴²⁾ »Sta« str.
¹⁴³⁾ »anspænder« str.
¹⁴⁴⁾ »al« str.
¹⁴⁵⁾ »bor« str.
¹⁴⁶⁾ »er« skal muligvis indføjes her.
¹⁴⁷⁾ »og« str.
¹⁴⁸⁾ »hv« str.
¹⁴⁹⁾ »L« str.
¹⁵⁰⁾ »med det kolde Hvile mellem« str.
¹⁵¹⁾ »for Ligluftens sagteste Pust« str.
¹⁵²⁾ »som med« str.
¹⁵³⁾ »selv« str.
¹⁵⁴⁾ »er i en ikk« str.
¹⁵⁵⁾ »Gud« str.
¹⁵⁶⁾ »glemmer ikke Faren« str.
¹⁵⁷⁾ »som altid naar« str.
¹⁵⁸⁾ »der« str.
- ¹⁵⁹⁾ »Slæ« str.
¹⁶⁰⁾ »i Fred i Fre« str.
¹⁶¹⁾ Afsnittet sluttes lidt under midten af siden. Den følgende halvanden side (7 r4 – 7 v4) er ubeskrevet. Teksten fortsætter dernæst øverst på den flg. side i ms, (8 r).
¹⁶²⁾ »h« str.
¹⁶³⁾ »finde« str.
¹⁶⁴⁾ »og følgelig til al Dyd« str.
¹⁶⁵⁾ »Oplysning« str.
¹⁶⁶⁾ »nu« str.
¹⁶⁷⁾ »min« str.
¹⁶⁸⁾ »Afhandlings« rettet til »Afhandlingens«.
¹⁶⁹⁾ »den« str.
¹⁷⁰⁾ »sagde« str.

Oplysninger og Henvisninger.

- (A) Om selve manuskriptet, se Gr. Stud. 1953 s. 87 note 24a. – Bibelcitater er fra II Kor. 11, 14–15. I den bibeloversættelse, Gr. har haft til sin rådighed, lyder citatet: »thi satanas selv forvandler sig til lysets Engel: Derfor er det ikke en stor Ting, om ogsaa hans tienere forvandle sig, ligesom de vare retfærdigheds tienere.« Muligvis foreligger her en selvstændig bearbejdelse af den græske grundtekst, sml. Albeck: Gr.s Forsøg som Bibeloversætter, i Bidrag til Den Danske Bibels Historie, festskrift i anledning af den danske bibels 400 års jubilæum, udgivet af Aarhus Universitet, 1950, s. 150 ff, jf. Gr. Stud. 1957 s. 30 f. Sml. endv. her note Æ.
- (B) »Hvad er vi, og til hvilket liv fødes vi?« jf. N. F. S. Grundtvig: Værker i Udvalg v. Georg Christensen og Hal Koch, II s. 241. – Michelsen har påvist, at citatet findes hos Schelling (Tilblivelsen af Gr.s Historiesyn, 1954 s. 306 note 1), – Grønæk, at det forekommer hos Tyge Rothe (Gr. Stud. 1955 s. 95). Citatet stammer fra den romerske satiredigter Persius, tredje satire v. 67. – Et lignende citat forekommer på græsk hos gnostikerne Theodotus (τίνας ἡμεν, τί γεγόναμεν) se Clément d'Alexandrie: Extraits de Théodote, udg. af F. Sagnard, Paris 1948, s. 202. En interessant ny belysning af citatet hos Theodotus foreligger hos S. Giversen: Sandhedens Evangelium, De gnostiske håndskrifter fra Nildalen, 1957 s. 94 f.
- (C) I denne opfattelse af Platon står Gr. sandsynligvis i gæld til den svejtsiske historiker Johannes Müller (se note E), jf. Michelsen: Den sælsomme Forvandling i N. F. S. Grundtvigs Liv, 1956 s. 158 f.
- (D) Kants religionsfilosofiske hovedværk, »Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft«, 1793, havde Gr. stiftet bekendtskab med i foråret 1812, jf. Breve fra og til N. F. S. Grundtvig, udg. af Georg Christensen og Stener Grundtvig, I s. 75 f (189 ff). Hos Høirup (Gr.s Syn paa Tro og Erkendelse, 1949) findes en udførlig redegørelse for Gr.s forhold til Kant.
- (E) *Johannes Müller* (1752–1809), svejtsisk historiker. – Lignende udtalelser, også med tilknytning til Johannes Müller, findes i Gr.s Verdens Krønike, 1812 og i Krønikens Gienmæle, 1813, jf. Michelsen: Den sælsomme Forvandling... s. 156–159 med henvisninger.

- (F) *Claude Adrien Helvetius* (1715–1771), fransk filosof, der byggede på sensualismen: at alt sjæleliv stammer fra sansningen (Gr.: »fra Erfarenhed«). – *Johann Gottlieb Fichte* (1762–1814), tysk idealistisk filosof, der hævdede, at tilværelsen må forklares ud fra tanken om det absolute Jeg's skabende virksomhed (Gr.: »Ideer«).
- (G) »Støvhytten« = »Hytten« i det flg. = det jordiske legeme, sjælens bolig. Udtrykket forekommer også i Gr.s digt *Nyaars-Morgen*, 1824, se N. F. S. Grundtvigs *Poetiske Skrifter*, udg. af Svend Grundtvig, V, 165.
- (H) »ved Fædrenekraft«, d. v. s. ved Gud Faders kraft, ved Guds hjælp.
- (I) D. v. s. samvittighedens røst.
- (J) Vedr. Gr.s syn på modsigelsens grundsætning henvises een gang for alle til Hoirups ovf. i note D anførte værk.
- (K) Neml. antropomorfisme.
- (L) Den for Platon og Kant fælles grundtanke, som her henvises til, er tanken om menneskets begrænsning som hindring for moralsk fuldkommenhed. Iflg. *Platon* har mennesket i sig en mulighed for fuldkommenhed, men mennesket er ikke suveræn herre over, at muligheden bliver virkelighed, jf. f. eks. *Platon*: *Theaetetus* 150 D. – Iflg. *Kant* er der i mennesket altid en modstand imod det kategoriske imperativ, hvormed moralloven fremtræder. Det onde i mennesket er noget radikalt, d. v. s. det er en grundegenskab ved den menneskelige natur som sådan. Dette synspunkt træder tydeligt frem allerede i første hovedstykke af »*Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft*«.
- (M) D. v. s. arvesynden.
- (N) *Karl Leonhard Reinhold* (1758–1823), tysk filosof, en af de betydeligste tænkere mellem Kant og Fichte.
- (O) Gr. sigter her til naturfilosofiens repræsentanter, sml. udkastet Fasc. 332. 1. 3 v4.
- (P) *Georg Calixtus* el. *Jørgen Kalleesen* (1586–1656), evangelisk-luthersk teolog, født i Sønderjylland.
- (Q) *Pelagius* (død ca. 418), katolsk munk, vistnok Irlænder.
- (R) *Johann Lorenz von Mosheim* (1693–1755), tysk kirkehistoriker.
- (S) Indholdet synes at kræve, at der sættes punktum mellem *nok* og *at*, selv om Gr.s manuskript har komma på dette sted.
- (T) Gr.s polemik mod de tænkere, der vil løsrive moralen fra religionen for at opbygge den på egennytten, sigter først og fremmest til *Helvetius* (se note F), jf. flg. passus fra udkastet: »Naar denne Oplysning <d. v. s. »at det nærværende Liv er det eneste Visse«> i Alt skulde ligne sig selv, da maatte den dristig med *Helvetius* gøre Egennytten til Menneskets højeste Lov ...« (Fasc. 332.1. 3 r). Det er imidlertid et spørgsmål, om Gr. har ret i at hævde, at tanken om selvinteressen som udgangspunkt for moralen er det fundamentale for *Helvetius*, jf. Høffding: *Den nyere Filosofis Historie*, I (1903), s. 474–477.
- (U) D. v. s. at »forlige Samvittighed og Egennytte«.
- (V) I Oplysningstidens etik spillede læren om pligterne, d. v. s. pligterne mod Gud, sig selv og næsten, en betydelig rolle, jf. f. eks. *Kornerup*: *Oplysningstiden 1746–1799, Den Danske Kirkes Historie*, V (1951), s. 438.
- (X) Cit. *Terents, Andria* IV, scene 1, v. 635. *Niels Kofoed* har oplyst udgiveren om, at der i fasc. 483 findes en optegnelsesbog fra Thyregodtiden med titelen »*Phraser over Publii Terentii Comoedier/Publii Aifi Terentii Andria* af N. F. S. Grundtvig« (jf. også *Toldberg*: *Gr. som Filolog*, 1946,

s. 94). – Optegnelserne til den scene, hvorfra citatet stammer, findes i optegnelsesbogen s. 47–52, Gr.s egenhændige paginering.

(Y) D. v. s. frafaldne.

(Z) Billedet af bierne og »Viseren« (d. v. s. den bidronning, der anfører sværmen) er tema for Gr.s store digt fra 1811 »Sværmeriet« (Steen Johansen: Bibliografi nr. 171 slutn.). Se herom Toldberg: Grundtvigs Symbolverden, 1951, s. 47 og 257 note 57.

(Æ) Citatet er fra II Kor. 4, 4–6. – I den officielle bibeloversættelse lyder citatet: »... denne verdens Gud haver forblindet de vantroes sind, paa det at evangeliis oplysning om Christi herlighed, som er Guds billede, ikke skulde skinne for dem ...« (v. 4) ... »Thi Gud, som sagde, at lyset skulde skinne frem af mørket, er den, som har skinnet i vore hierter, til Guds herligheds kundskabs oplysning i Jesu Christi aasyn.« (v. 6). Sml. her note A.